

UOT 372.854

**Gülər Ənvər qızı Şükürova**

*“Evrrika” özəl tam orta ümumtəhsil məktəbinin kimya müəllimi*

## **KİMYA DƏRSLƏRİNDƏ ŞAGİRD LƏRİN TƏDRİS FƏALİYYƏTİNİN MOTİVASİYASININ ARTIRILMASI YOLLARI**

**Гюлер Анвар гызы Шюкюрова**

*учитель химии частной общеобразовательной школы «Эврика»*

## **ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ХИМИИ**

**Gular Anvar Shukurova**

*“Eureka” chemistry teacher of a private secondary school*

## **WAYS TO INCREASE THE MOTIVATION OF STUDENTS' EDUCATIONAL ACTIVITY IN CHEMISTRY LESSONS**

**Xülasə.** Pedaqoji fəaliyyət zamanı bir çox müəllim müasir şagirdlərin öyrənmə motivasiyasının son dərəcə aşağı olduğunu və xüsusilə ilkin olaraq mürəkkəb olmayan, ikinci dərəcəli hesab etdikləri fənlərə marağın azaldığını qeyd edir. Belə fənlərdən biri də kimya fənnidir. Bu vəziyyəti müsbət və effektiv şəkildə necə yaxşılaşdırmaq olar? Şagirdlərin kimyanın öyrənilməsində motivasiya səviyyəsini necə artırmaq, onların fənnə və tədris fəaliyyətinə münasibətini necə yaxşılaşdırmaq olar?

**Açar sözlər:** *kimya, motivasiya, maraq, şagird, fəaliyyət, müəllim, tədris prosesi, tədris texnologiyaları*

**Резюме.** В ходе педагогической деятельности многие учителя отмечают, что мотивация к учебе у современных учеников крайне низка, а их интерес к предметам, которые они считают второстепенными, особенно несложными поначалу, снизился. Одним из таких предметов является химия. Как можно положительно и эффективно улучшить эту ситуацию? Как повысить уровень мотивации учащихся в изучении химии, как улучшить их отношение к предмету и учебной деятельности?

**Ключевые слова:** *химия, мотивация, интерес, ученик, деятельность, учитель, учебный процесс, обучающие технологии*

**Summary.** During the pedagogical activity, many teachers note that modern students' motivation to learn is extremely low, and their interest in subjects, which they consider to be secondary, especially uncomplicated at first, has decreased. One of such subjects is chemistry. How can this situation be positively and effectively improved? How to increase the motivation level of students in studying chemistry, how to improve their attitude to the subject and teaching activities?

**Key words:** *chemistry, motivation, interest, student, activity, teacher, teaching process, teaching technologies*

Hər bir müəllim istəyir ki, şagirdləri yaxşı oxusunlar, tədris prosesində maraqla, həvəslə iştirak etsinlər. Şagirdlərin valideynləri də bu baxımdan maraqlıdır. Amma bəzən həm müəllimlər, həm də valideynlər təəssüf hissi ilə deyirlər: “oxumaq istəmir”, “bacarığı var, amma həvəsi yoxdur”. Bu hallarda şagirdə biliyə

ehtiyacının olmaması, öyrənməyə marağının formalaşmaması ilə qarşılaşırıq.

Məlumdur ki, şagird öyrənməyə, biliyə laqeyd yanaşarsa, maraq göstərmədən, onlara olan ehtiyacı dərk etmədən onu müvəffəqiyyətlə öyrənmə bilməz olmaz. Buna görə də məktəb qarşısında təhsil prosesinin səmərəliliyini artırmaq

üçün şagirdin təlim fəaliyyətinə müsbət motivasiyasını formalaşdırmaq və inkişaf etdirmək vəzifəsi qoyulur.

Şagirdləri kimya fənnini öyrənməyə həvəsləndirməyin bir çox yolu var.

*1.Şagirddə öz qabiliyyət və imkanlarına inamın və nikbinliyin yaradılması;*

Kimya fənnini öyrənmək və ünsiyyət qurmaq üçün motivasiya yaratmaq, sinifdə həvəs, nikbinlik və şagirdlərin qabiliyyət və imkanlarına inam mühiti yaratmadan mümkün deyil. Şagirdlərdə realist düşüncənin nəticəsi olan nikbinlik hissini tərbiyə etmək lazımdır. Bunun üçün müəllimin şagirdlərə qarşı optimist olması vacibdir. Uğurlu nəticəni təmin etmək üçün lazımı dəstəyi təmin etməklə, şagirdlərə özləri üçün real və əldə edilə bilən məqsəd və vəzifələr təyin etmək və ya onlara kömək etmək, çətin tapşırıqlar vermək və məqsədlərə çatmaq üçün lazım olan prosesi modelləşdirmək vacibdir və zəruridir. Şagirdlərin kimya fənnindən müxtəlif xarakterli tapşırıqların yerinə yetirilməsinə sərf etdiyi əzmkarlığa və səylərə diqqət yetirmək lazımdır. Şagird uğurun uğursuzluq üzərində qurduğunu anlamalıdır. Şagirdlərə təkəz özlərinin deyil, həm də korporativ nailiyyətlərini qiymətləndirməyi öyrətmək vacibdir.

*2. "Altı Düşüncə papağı" yaradıcı texnikasından istifadə;*

"Altı Düşüncə papağı" şagirdlərin kimyanı öyrənməyə daha çox həvəsləndirilməsinə kömək edən yaradıcı bir texnikadır. "Altı Düşüncə papağı" müxtəlif nöqtəyi-nəzərləri ifadə edərək şagirdlərə problemləri müzakirə etməyə kömək edən bir üsuldur. Bu mühüm və güclü texnologiya Edvard de Bono tərəfindən işlənmiş ən məşhur düşüncə üsullarından biridir. Bu üsulun əsasında paralel düşüncə dayanır. Hər hansı bir məsələni 6 müxtəlif düşüncə ilə müzakirə etmək üçün çox maraqlı üsuldur. Şagirdlərin düşünməsi, müzakirə aparması, müəyyən hadisəni analiz etməsi, qiymətləndirilməsi onların təhsilə marağını artırır, təfəkkürlərini inkişaf etdirir. Məsələn, kimya fənnində qeyri-üzvi kimyanın əsas siniflərinin ümumiləşdirici dərində bu üsuldən istifadə daha da səmərəlidir. De Bono düşüncəni 6 hissəyə bölür və hər birini digərlərindən ayırır. Hər bir düşüncə yönü müxtəlif rənglərdə papaqlarla təmsil olunur. Nəyə görə məhz papaq? Çünki papaqları taxıb çıxarmaq çox asandır.

İnsan düşüncəsi də müxtəlif olur və onu tez-tez dəyişə bilər. Papaqların hər rənginə uyğun funksiyaları vardır. Müəyyən rəngdə papağı taxdıqda düşüncələr lazımi istiqamətə yönəlir. Papaqları dəyişdikdə isə eyni məsələyə müxtəlif rəqurslardan baxırlar. Bu zaman şagird məsələni tam əhatə edə bilər. Bu metod dərsi rəngarəng və maraqlı edir. Üsulun tətbiqi zamanı bütün rənglərdən eyni anda istifadə etmək vacib deyil, bu artıq müəllimin öz fantaziyası və peşəkarlığından asılıdır.

*3.Yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi;*

Kimya fənninin tədrisində yeni informasiya texnologiyalarından istifadə tədris prosesinin təkmilləşdirilməsi və optimallaşdırılması, iş formalarının şaxələndirilməsinə imkan verən, dərsin şagirdlər üçün maraqlı və yadda qalan olmasına imkan verən metodik vasitə və üsulların arsenalının zənginləşdirilməsinin ən mühüm aspektlərindən biridir. Müasir müəllim tədris prosesində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarını səmərəli tətbiq etməlidir. Bəzi texnologiyalar, demək olar ki, bütün müəllimlər tərəfindən istifadə olunur. Məsələn, təqdimatlardan istifadə geniş yayılmışdır. Onlar həm müəllimlər, həm də şagirdlər üçün əlverişlidir. Təqdimata ümumi kimyaya aid mövzuların tədrisində məndən əlavə şəkillər, qrafiklər, cədvəllər daxil ola bilər ki, bu da şagirdlərdə öyrənmə motivasiyasının inkişaf etdirilməsinə səbəb olur.

İKT-dən istifadə etməklə keçirilən dərslər şagirdlərə həddən artıq yüklənmədən aktiv idrak və praktik fəaliyyətlə məşğul olmağa imkan verir, şagirdlərin fənnə və təlim prosesinə marağını əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

*4. Sinifdən xaric və məktəbdənkənar fəaliyyətlər;*

Bu fəaliyyət növü şagirdlərdən öyrənmə və özünü təsdiqləməsindəki çətinlikləri aradan qaldırmağa kömək edir, çünki bu, onların imkan və qabiliyyətlərini üzə çıxarmağa imkan verir. Sinifdən xaric iş məktəblilərin yaradıcılıq və idrak fəaliyyətini inkişaf etdirə biləcəyi, ən yaxşı şəxsi keyfiyyətlərini reallaşdırmağa biləcəyi məkanı artırır, yəni sinifdə tez-tez tələb olunmayan qabiliyyətləri nümayiş etdirir. Bu qəbildən kimya gecələrinin, viktorinaların, bilik yarışlarının maarifləndirici oyunlar, axtarış və elmi tədqiqatlar, layihələrin və s. rolu çox böyükdür. Bütün

bunlar uğur üçün əlverişli zəmin yaradır ki, bu da öz növbəsində, təlim fəaliyyətinə müsbət təsir göstərir. Sınıfdən xaric fəaliyyətlər həm də öyrənmə motivasiyasını artırmağa, idrak fəaliyyətini aktivləşdirməyə, fənn üzrə bilikləri dərinləşdirməyə və əlavə olaraq onların yaradıcı təbii qüvvəsində məşq etməyə imkan verir. Şagirdlərin müxtəlif məktəbdənkənar fəaliyyəti aşağıdakı formalarda həyata keçirilir – ekskursiyalar, olimpiadalar, beynəlxalq müsabiqələr. Belə tədbirlərdə də şagirdlərin kimya fənninə marağı artır və öyrənmə motivasiyası daha da yüksəlir.

#### *5. Məsafədən olimpiada və yarışlar;*

Kimya fənnindən distant olimpiada və müsabiqələrdə iştirak şagirdlərin öyrənmə, özünü həyata keçirmə və təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün səmərəli üsuldur. Distant olimpiada və müsabiqələr şagirdləri biliklərini sınağa, özünü təsdiq etməyə, imtahanlara hazırlaşmağa, yaradıcılıq potensialını üzə çıxarmağa sövq edir. Distant olimpiadaların və müsabiqələrin iştirakçıları öz təhsillərinin inkişafı ilə maraqlanırlar, çünki tapşırıqda hazır cavabı olmadan müasir informasiya cəmiyyətində həyata uyğun olan öz yaradıcı məhsullarını inkişaf etdirirlər.

#### *6. Oyunlar;*

Oyun şagirdlərin öyrənilən materialın yeniliyinə və yerinə yetirilən məşqlərin müxtəlifliyinə olan tələbatını ödəyən ən güclü həvəsləndirici amildir. Oyun, yəni rollu oyun, öyrənmə prosesini gücləndirmək üçün geniş imkanlar verir. Rollu oyun onun iştirakçıları tərəfindən real və praktik fəaliyyətin şərti surətdə təkrar istehsalıdır, real ünsiyyət üçün şərait yaradır. Burada təlimin effektivliyi, ilk növbədə, motivasiyanın formalaşması, mövzuya marağın artması ilə bağlıdır. Məsələn, “Kimya həyatımızda” adlı layihənin işlənməsində bu üsul çox yaxşı nəticə verir.

Rollu oyun şagirdlərdə kimyəvi terminlərin istifadəsində nitq fəaliyyətini stimullaşdırır, belə ki, şagirdlər nəyisə demək, soruşmaq, öyrənmək, sübut etmək, həmsöhbətlə nəyisə bölüşmək ehtiyacının aktuallaşdığı bir vəziyyətdə olurlar. Oyun şagirdlərin bir-biri ilə və müəllimlə əlaqə qurmaq istəyini aktivləşdirir, nitq tərəfdaşlığında bərabərliyə şərait yaradır, müəllimlə şagird arasındakı maneəni məhv edir. Oyun özünə inamsız şagirdlərlə danışmaq və bununla da qeyri-müəyyənlik səddini keçmək imkanı

verir. Rollu oyunda hər kəs bir rol alır və şifahi ünsiyyətdə fəal tərəfdaş olmalıdır. Oyunlarda şagirdlər söhbətə başlamaq, onu dəstəkləmək, fikri ilə razılaşmaq və ya vaxtında təkzib etmək, aydınlaşdırıcı suallar vermək bacarığı kimi ünsiyyət elementlərini mənimsəyir.

Sınıfdə şagirdlərin motivasiyası mərhələlərlə baş verir:

*İlk addım.* Motivasiyanın yaranması.

*İkinci mərhələ.* Yaranan motivasiyanın gücləndirilməsi və davamlı olması

*Üçüncü mərhələ.* Motivasiyanın tamamlanması

Kimya dərslərində motivasiyanın yaradılması böyük rol oynayır. Şagirdləri maraqlandırmaq vacibdir. Dərsdə qeyri-adi, adı, xüsusi psixoloji ab-hava yaratmağa, dərsləyin ayrı-ayrı mövzularından kənara çıxmağa və koqnitiv problemi həll etməyə imkan verən bir növ deviz də motivasiya rolunu oynaya bilər.

Bu gün şagirdlərin idrak qabiliyyətlərinin və yaradıcılıq fəaliyyətinin inkişafı dərslərdənkənar vaxtlarda dərslərdə və məşğələlərdə innovativ texnologiyaların tətbiqinin daha da səmərəli olması məhz öyrənmə motivasiyasının yaradılmasından bilavasitə çox asılıdır.

Kimya fənnində kimyəvi reaksiyaların aparılması dərslərdə şagirdlərin birgə fəaliyyətinin təşkili də tədris fəaliyyətinin uğuruna böyük təsir göstərir. Kollektiv formalar motivlərin inkişafında xüsusi rol oynayır. Belə bir təşkilatla ən zəif şagirdlər də işə cəlb edilir. Birgə zehni fəaliyyətin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla qrupun bütün üzvlərinin fəaliyyəti əlaqələndirilməlidir, qrupda ünsiyyət tənqidi təfəkkür, dinləmək, bir-birini başa düşmək, mövqelərini ifadə etmək, onları müdafiə etmək bacarığını inkişaf etdirir. Komandada işləyərkən hər bir şagird özünü tədris prosesinin subyekti kimi hiss edər, bunda fəal rol oynaya bilər. Bu zaman şagird özü üçün uyğun tapşırıq seçə bilər ki, bu da öyrənmə motivasiyasına kömək edir.

Motivasiya məktəblilərin təhsil fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi zamanı da müəyyən rol oynayır. Dərslərdə qeyri-standart, şagirdlər üçün maraqlı təlim nəticələrinə nəzarət üsullarından istifadə oluna bilər: şagirdin nəzəri bilikləri mənimsəməsi, biliklərin təcrübələr və praktiki işlərlə möhkəmləndirilməsi, kimyəvi proseslərə aid çalışmaların həll olunması və s.

Motivasiya fərdi bir hadisədir. Birisini motivasiya edən hər hansı bir vəziyyət və ya hadisə başqasını motivasiya etməyə bilər. Şagirdin məktəbdəki müvəffəqiyyətləri təhsil sisteminin keyfiyyətinin göstəricisi olmaq etibarlı ilə olduqca əhəmiyyətlidir.

Deməli, şagirdlərin kimya dərslərindəki müvəffəqiyyətlərinə təsir edən faktorlardan biri də dərslər zamanı qurulmuş məqsədəuyğun motivasiyadır. Bu səbəbdən kimya dərslərində şagirdlərin öyrənmə prosesində motivasiya səviyyələrinin nəzərə alınması olduqca faydalıdır.

Motivasiya – problemlərlə yanaşması problemlər əks etdirən, öyrətmə məqsədlərə xidmət edən, şagirdlərin öyrəndiklərini sentez edərək istifadəyə əlverişli olan və onları düşünməyə yönəldən bir üsuldur. Aktiv öyrətmə modellərindəndir.

Motivasiya şagirdlərin gündəlik həyatdan götürülmüş gerçək, ya da gerçəyə yaxın problemləri qruplar halında əməkdaşlıq içində həll etməyə çalışdıqları bir öyrənmə yanaşmasıdır. Bu yanaşmanın bir çox faydaları olmasına baxmayaraq, bunların içərisində ən əhəmiyyətlisi şagirdlərə öyrənməyi, necə öyrənəcəklərini öyrətməkdir. Bu yanaşmada şagirdlər əldə etdikləri məlumatları istifadə edərək problemləri həll etməyə çalışdıqları üçün problem ilə əlaqədar mövcud məlumatları yenidən xatırlama, ehtiyac duyulan məlumatları araşdırma və bunları şərh bacarığını da qazandırır. Problem qoyaraq öyrənmədə şagird məlumatı araşdıraraq, sınıyaraq, ətrafı ilə daha çox əlaqələndirərək əldə etdiyindən aldığı məlumat daha da yadda qalan olur.

Şagirdlər özləri üçün müəyyən bir mənə daşıyan problemləri həll etmək üçün yaradılmış motivasiyaya maraqlı göstərilir. Onlar bu problemi həll etmək üçün məlumatları axtarırlar, tapırlar, onlar arasında əlaqələr qurmağa çalışırlar.

Öyrənmə motivasiyası bir neçə amildən asılıdır.

1. Fənnin məzmunu.
2. Müasir resurslar.
3. Öyrənmə metodları.
4. Tədris materialları ilə təmin etmə.
5. Müxtəlif təlim formalarında öyrənmə.
6. Müəllim yanaşması.
7. Valideyn əməkdaşlığı.

Motivasiyası yüksək olan şagird dərslərdə fəal iştirak edir, sual verir, tədqiqat aparır, təqdi-

mat edir, bu da onun müvəffəqiyyətinə təkan verir.

Motivasiya fəal dərslərin ən mürəkkəb və mühüm mərhələsidir. Çünki dərslərin sonrakı gedişi motivasiyanın necə yaradılmasından və keçirilməsindən asılıdır. Motivasiyanın başlıca xüsusiyyəti bir sıra fərziyyələri törədən problemlərlə vəziyyətin yaradılmasıdır.

Motivasiya yaradılarkən bir sıra mühüm amillər mütləq nəzərə alınmalıdır. Bu amilləri aşağıdakı kimi sistemləşdirmək olar:

- material qeyri-ədilliyyəti ilə fərqlənməli, şagirdi düşünməyə məcbur etməli, müstəqil təfəkkürü inkişaf etdirməyə yönəlməlidir;
- materialın təqdim etmə üsulları və formaları şagirdləri fəaliyyətə və tədqiqata həvəsləndirilməlidir;
- fərziyyələri yoxlamaq və təqdimat aparmaq imkanı verilməlidir;
- yaradıcılığa maksimum imkanın yaradılması;
- müəllim düzgün yönəldici üsullar verməli, cavablar dəstəklənməli və istiqamətləndirilməlidir.

**Problemin aktuallığı.** İlk növbədə mövzunun aktuallığını üzə çıxarmaq, öyrənilməsi zərurətini mərkəz mövqeyə gətirmək üçün problemlərlə vəziyyətin yaradılması əsasdır. Problemlərlə vəziyyətin gərginlik dərəcəsi müəllimin fantaziyasından, şagirdlərlə ünsiyyət qurmaq bacarığından, vəziyyətdən çıxmaq üçün manevr etmə cəhdlərinin çevikliyindən, sərbəstliyindən, işgüzarlığından və s. şəxsi amillərdən asılıdır.

**Problemin elmi yeniliyi.** Əməkdaşlıq və qarşılıqlı dialoqun həyata keçirilməsi əsasən problemin qoyulması – müzakirəsi – nəticənin çıxarılması – tətbiq edilməsi mərhələlərini əhatə edir. Bu anlayış “öyrənən” və “öyrədən” arasında qarşılıqlı dialoqun mövcudluğu zərurətini tələb edir. İndiyədək mövcud olmuş “monoloji” təlimdə şagirdlərin mövqeyi nəzərə alınmadığından, müzakirə edilən məsələyə dair onların fərziyyə və baxışları diqqətdən kənar qalmışdır. “Dialoji təlim” isə problemin həlli üçün optimal üsulların tapılmasını, dərslər prosesində müəllim və şagirdin eyni səviyyədə fəallığını tələb edir.

**Problemin praktik əhəmiyyəti.** Motivasiya yaradarkən müəllimin məqsədi şagirdlərin idrakı fəallığını artırmaq, tədris olunan fənnə və öyrəniləcək dərslərin məzmununa maraqlı yaratmaq, şagirdin müstəqil tədqiqat və axtarış aparmaq üçün açılan imkanı qiymətləndirmək həvəsini oyatmaqdır.

**Ədəbiyyat:**

1. “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. -Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, -2009.
2. “Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil sistemində Qiymətləndirmə Konsepsiyası”. -Bakı, 2009.
3. Məmməd zadə R. H. Təhsildə keyfiyyət aparıcı istiqamətlərdən biri kimi. -Bakı: Müəllim, – 2010.
4. Бардин К.В. Как научить детей учиться. – Москва, 1987.

**E-mail:** gulersukurova91@gmail.com

**Rəyçilər:** *ped.ü.fəls.dok.* S. Tağıyeva

*ped.ü.fəls.dok.* K. Mahmudova

**Redaksiyaya daxil olub:** 01.03.2023